

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«ТЕХНОЛОГІЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО
ФОЛЬКЛОРУ»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи DO1-M19z,
спеціальності 012 Дошкільна освіта
за освітньо-професійною програмою
Дошкільна освіта
(заочна форма навчання)
Луцька Валерія Валеріївна

Керівник: **Бабюк Т. Й.**,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Рецензент: **Гудима Н. В.**,
кандидат філологічних наук,
доцент

Кам'янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.2 Проблема морального й етичного виховання дітей у педагогічній теорії	6
1.2 Український фольклор як засіб морально-етичного виховання	12
1.3 Характеристика рівнів сформованості морально-етичної вихованості дітей старшого дошкільного віку	23
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ МОРАЛЬНО- ЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ	47
2.1. Теоретичні засади організації експериментального дослідження	47
2.2. Технологія морально-етичного виховання дітей засобами українського фольклору	52
2.3. Порівняльна характеристика рівнів сформованості морально- етичної вихованості дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору	77
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	92
ДОДАТКИ	98

ВСТУП

Актуальність дослідження. Провідним завданням дошкільної освіти є всебічний розвиток людини як особистості, як найвищої цінності суспільства; виховання високих моральних якостей майбутніх громадян, збагачення їхнього культурного потенціалу, що ґрунтується на культурно-історичних та моральних цінностях українського народу, його традиціях і духовності; оволодіння цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями. Отже, морально-етичне виховання дошкільників є досить складним і довготривалим процесом, який охоплює весь період дитинства і продовжується в дорослому житті та розглядається в його кінцевому результаті як сформованість морально-етичної вихованості.

Особливу увагу привертають сучасні праці науковців, у яких досліджено: формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності дошкільників (А. М. Богуш, О. С. Монке); моральної поведінки в дошкільників (Т. Є. Колесіна, Г. І. Савицька, Т. С. Фасолько, М. А. Федорова); педагогічний вплив на становлення морального вибору дошкільників (О. І. Кошелівська), роль емоцій у моральному становленні особистості (Л. Г. Подоляк), виховання милосердя в старших дошкільників (І. А. Княжева).

Одним із провідних засобів морально-етичного виховання дітей дошкільного віку як класики вітчизняної педагогіки (С. Ф. Русова, М. Г. Стельмахович, В. О. Сухомлинський та інші), так і сучасні вчені (А. М. Богуш, В. Г. Бойко, О. Т. Губко, Л. М. Кіліченко, В. І. Кононенко, Г. Д. Кошелева, В. Г. Кузь, П. Я. Лещенко, І. М. Проценко) вважають український фольклор. Усну народну творчість здавна широко використовували в народній педагогіці як засіб формування в дітей моральних норм і оцінок з позицій добра, справедливості, розуміння ними вчинків та поведінки дорослих, збагачення лексичного запасу дітей і розвитку їхніх творчих здібностей. Аналіз наукових досліджень засвідчив, що різні жанри фольклору вчені застосовували з метою

морально-етичного виховання: формування соціально-етичних норм поведінки учнів засобами етнотикету (Н. А. Григор'єва), виховання моральних почуттів молодших школярів засобами казок народів світу (С. Ю. Бакуліна), використання прислів'їв і приказок у вихованні гостинності дітей старшого дошкільного віку в сім'ї (Х. І. Касимова), гуманістичне виховання першокласників засобами української народної казки (С. А. Литвиненко).

Актуальність проблеми і зумовила вибір теми дипломного дослідження «Технологія морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору».

Мета дослідження – визначити й науково обґрунтувати педагогічні умови морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність і структуру поняття «морально-етична вихованість дітей старшого дошкільного віку».
2. Виявити критерії, показники і схарактеризувати рівні сформованості морально-етичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.
3. Визначити педагогічні умови морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору.
4. Розробити, теоретично обґрунтувати й експериментально апробувати методику морально-етичного виховання старших дошкільників засобами українського фольклору.

Об'єкт дослідження – процес морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – зміст і методика морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору.

У процесі дослідження використано такі методи: *теоретичні* – вивчення та аналіз педагогічної, історико-педагогічної, психологічної, філософської і методичної літератури з метою визначення педагогічних умов

формування морально-етичної вихованості дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору; *емпіричні* – аналіз програм, вивчення навчально-методичної документації, анкетування вихователів для з'ясування стану морально-етичного виховання дітей у сучасних ЗДО; спостереження за поведінкою дітей старшого дошкільного віку, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) з метою з'ясування рівнів сформованості морально-етичної вихованості дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору і формування в них морально-етичної вихованості; *статистичні* – методи математичної статистики для узагальнення одержаних експериментальних даних.

Практичне значення. Розроблено експериментальну технологію морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору; методику діагностики рівнів сформованості морально-етичної вихованості старших дошкільників; серію казок і оповідань морально-етичної спрямованості; кросворди, ігри. Результати дослідження можуть бути використані в практиці морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку, зокрема в організації співпраці закладу дошкільної освіти із сім'єю.

Базою дослідження були дошкільний навчальні заклади «Дивограй» села Гуменці та «Дзвіночок» села Вербка Хмельницької області. На різних етапах дослідження експериментальною роботою було охоплено 60 дітей, які взяли участь у педагогічному експерименті.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорено на конференціях різних рівнів.

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 2 наукових публікаціях.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (69 найменувань), додатків. Основний текст викладено на 91 сторінці. Робота містить 14 таблиць, 1 схему.

ВИСНОВКИ

Дослідження присвячено проблемі морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору; визначено педагогічні умови морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору, розроблено й експериментально апробовано модель і методику його реалізації.

Під морально-етичною вихованістю дітей старшого дошкільного віку розуміємо сформовану в процесі морально-етичного виховання здатність свідомо відтворювати власну поведінку на засадах загальноприйнятих моральних якостей, норм і правил, адекватно оцінювати власну поведінку та поведінку однолітків, розуміти, доречно й адекватно використовувати в мовленні слова, що позначають морально-етичні категорії.

Структура морально-етичної вихованості дітей старшого дошкільного віку складається з морально-етичних категорій (дружба, доброта, повага, співчуття), моральних якостей (ввічливість, гостинність, скромність, правдивість, чесність) і моральних норм (турбота про молодших, повага до інших, взаємодопомога). Компонентами морально-етичної вихованості дітей старшого дошкільного віку виступили: пізнавально-інформаційний (наявність моральних знань про моральні норми, звички, якості; адекватне розуміння сутності певних морально-етичних категорій відповідно до віку дітей), емоційно-мовленнєвий (уміння висловлювати свої почуття, володіння своїми емоціями й поведінкою, адекватне вживання в мовленні слів, що позначають морально-етичні категорії), діяльнісно-поведінковий (готовність дитини до варіативних дій у життєвих ситуаціях морального вибору; наявність адекватної оцінки моральних дій і вчинків).

Критеріями морально-етичної вихованості дітей старшого дошкільного віку визначено: 1) когнітивний з показниками: обізнаність дітей з морально-етичними категоріями (дружба, доброта, повага, співчуття); обізнаність із

моральними якостями (увічливість, гостинність, скромність, правдивість, чесність), нормами (турбота про молодших, повага до інших, взаємодопомога); обізнаність дітей з фольклорними творами морально-етичної спрямованості; розуміння моралі фольклорних творів; 2) почуттєво-ціннісний з показниками: уміння співчувати героям казок; здатність піклуватися про молодших, поважати старших; 3) оцінно-рефлексивний з показниками: самооцінка морально-етичних учинків і власної поведінки; оцінка морально-етичних учинків та поведінки героїв фольклорних творів і однолітків.

Одним із основних засобів морально-етичного виховання є фольклор, який сприяє правильному розумінню дітьми вчинків і поведінки дорослих, відіграє величезну роль у збагаченні знань дітей щодо етичних категорій і понять, сприяє розвитку їхніх моральних та творчих здібностей, збагачує словник дітей морально-етичними поняттями.

За результатами констатувального експерименту, дітей з високим рівнем сформованості морально-етичної вихованості не було. 8,5% дітей експериментальних і 9% – контрольних груп знаходилися на достатньому рівні. Переважна більшість дітей засвідчили середній рівень (62% дітей експериментальних і 64% – контрольних груп). Низький рівень зафіксовано у 29,5% дітей експериментальних і 27% – контрольних груп. Здебільшого складності виникали у дітей з самооцінкою (майже у 60% дітей вона завищена), а також більшість дітей, хоч і були знайомі з правилами і нормами морально-етичної поведінки, проте не дотримувались їх.

Педагогічними умовами морально-етичного виховання старших дошкільників засобами українського фольклору виступили: забезпечення розуміння дітьми морально-етичних категорій і змісту фольклорних творів та усвідомлення їх моралі; комплексне розв'язання завдань з морально-етичного виховання дітей у різних видах діяльності (художньо-мовленнєва, ігрова, театралізована, навчальна) як на заняттях, так і в повсякденному житті; стимулювання оцінно-контрольної діяльності в морально-етичній поведінці

дітей; спільна робота ЗДО із сім'єю з морально-етичного виховання дітей.

На формувальному етапі розроблено модель морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору, що охопила три етапи: ознайомлювальний, креативно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний. Перший – ознайомлювальний – етап передбачав: ознайомлення дітей з творами українського фольклору морально-етичної спрямованості, їх вивчення напам'ять, навчання дітей розуміти мораль фольклорних творів, збагачення й уточнення знань дітей щодо морально-етичних категорій, якостей, норм і правил; активізацію словника дитини лексикою морально-етичної спрямованості. На другому – креативно-діялісному – етапі дітей учили розпізнавати хороші і погані вчинки, адекватно оцінювати поведінку героїв фольклорних творів та своїх власних учинків, розуміти мораль фольклорних творів, давати адекватні моральні оцінки поведінки героїв і своїх власних учинків. На третьому – оцінно-рефлексивному – етапі уточнено й узагальнено знання дітей про морально-етичні категорії, моральні норми і якості; продовжено формування вміння оцінювати поведінку героїв, однолітків і свою власну, використовувати фольклорні твори в повсякденному житті.

За результатами прикінцевого етапу дослідження високий рівень сформованості морально-етичної вихованості було зафіксовано у 28,5% дітей експериментальних груп (у контрольних групах цей рівень був відсутній). Достатній рівень засвідчили 39,5% дітей експериментальних і 26% контрольних груп. На середньому рівні перебували 26% дітей експериментальних і 57% – контрольних груп. Низький рівень засвідчили 6% дітей експериментальних і 17% – контрольних груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка моральності: Що в характері твоїм? / А. І. Мовчун, Л. В. Мовчун. Київ : Навч. книга, 2004. 271 с.
2. Актуальні проблеми українського національного дошкілля : для наук. працівників, студ., практикам дошк. виховання / Л. В. Артемова, А. М. Богуш, Н. В. Лисенко, М. Г. Стельмахович ; М. Г. Стельмахович (ред.) ; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 1995. 242 с.
3. Артемова Л. В. Соціалізація дитини в родині // Дошкільне виховання. – 2004. – №3. – С.3–5.
4. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. Київ : Видавництво, 2012. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-ostatochnij.pdf> (дата звернення 24.10.2019).
5. Бакуліна С. Ю. Виховання моральних почуттів молодших школярів засобами казок народів світу. Автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 теорія і методика виховання. Київ, 2000. 20 с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості : в 2 томах. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1 : Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. 2003. 278с.; Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід : науково-практичні засади. 344 с.
7. Бобир О. Абетка спілкування // Початкова освіта. 2001. № 25. С. 12–15.
8. Богдан С. К. Мовний етикет українців : традиції і сучасність. Київ, 1998.
9. Богуш А. М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання // Виховання і культура. 2001. № 1. С. 3–8.

10. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посібник. Київ : Вища школа, 1994. 398 с.

11. Богуш А. М., Монке О. С. Формування оцінно-етичних суджень у дітей старшого дошкільного віку. Одеса : ПНЦ АПН України, 2002. 239 с.

12. Від «А» до «Я» /загадки, скоромовки, чистомовки [методичний посібник для пед. працівників дошк. закладів, вчителів початкових класів, батьків]. Тернопіль МП Мальва-ОСО, 1997. 126 с.

13. Вовчик-Блакитна О. О. Деякі особливості емоційного розвитку дошкільника // Актуальні проблеми психології : Т 4. Актуальні проблеми генези особистості в контексті навчання і виховання // збірка наук. статей. Київ, 2001. С. 30–34.

14. Волков Г. Н. Этнопедагогика : учебник для студентов средних и высших педагогических учебных заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 1999. 168 с.

15. Гаврыш Н. И. Использование малых фольклорных форм // Дошкольное воспитание. 1991. № 9. С. 16–22.

16. Гончаренко А. М. Педагогічні умови становлення гуманних взаємин старших дошкільників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Київ, 2003. 203 с.

17. Горбачук В. Барви української мови. Київ, 1997.

18. Дятленко Н. М. Психологічні умови розвитку самоповаги у дошкільників : дис. ... канд. психолог. наук. 19.00.07. Київ, 2002. 178 с.

19. Зозуляк Р. В. Виховання моральних рис молодших школярів Галичини засобами української дитячої літератури (1900 – 1939 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 2005. 196 с.

20. Золотий колосок // Збірник фольклорних і літературних творів для роботи з дітьми у дошкільних закладах за програмою «Дитина» / [упорядник Наталя Я. Дзюбишина-Мельник]. Київ : Освіта, 1994. 623.

21. Калужька Л. В. Абетка чеснот української дитини : [практико-орієнтований збірник методичних матеріалів]. Тернопіль : Мандрівець, 2008.

136 с.

22. Кант И. Основы метафизики нравственности : собрание сочинений в 6 т. Москва : Просвещение, 1965. Т. 4. 320 с.

23. Карагодин В. Н. Проблема морального воспитания в педагогической мысли IV-XI столетий : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Тернополь, 1997. 177 с.

24. Карпинская Н. С. Художественное слово в воспитании детей. Москва : Педагогика, 1972. 146 с.

25. Кіліченко Л. М. Українська дитяча література. Київ : Вища школа, 1988. 264 с.

26. Кіліченко Л. М., Лещенко П. Я., Піроженко І. М. Народнопоетична творчість для дітей // Українська дитяча література. Київ : Вища школа, 1979. С. 29–51.

27. Кисельова О. І. Малі жанри фольклору у виховній роботі з дошкільниками // Наука і освіта. 2006. № 5–6. С. 128–132.

28. Кононенко В. І. Українська етнолінгводидактика. Івано-Франківськ, 1995. 57 с.

29. Кононко О. Духовність, душевність, моральність... // Дошкільне виховання. 2004. № 4. С. 4–5.

30. Кононко О. Л. Плекаймо у дітей життєдайне самоствавлення // Дошкільне виховання. 2002. №2. С.3–6.

31. Кошелівська О. І. Деякі психолого-педагогічні аспекти становлення морального вибору в поведінці дошкільників. Актуальні проблеми психології том 4. Актуальні проблеми генези особистості в контексті навчання і виховання // Збірка наукових статей. Присвячена відомому українському психологу В. К. Котирло. Київ, 2001. С. 85–88.

32. Крутій К. Л. Створення мовленнєвого середовища : теоретичні засади і практична реалізація. Запоріжжя : ТОВ «Ліпс» ЛТД, 2006. 168 с.

33. Кузь В. Г., Руденко Ю. Д., Губко О. Т. Українська козацька педагогіка і духовність. Умань, 1995. 115 с.

34. Кузьменко В. В. Особливості виховання дітей в українській родині // URL : <http://www.socwd.uzgorod.ua/articles/24.htm>. (дата звернення 10.12.2019).

35. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість : підручник. Київ : Знання-перс, 2005. 591 с.

36. Лесин В. М. Літературознавчі терміни : довідник для учнів. Київ : Рад. школа, 1985. 251 с.

37. Литвиненко С. А. До проблеми морально-духовного виховання молодших школярів // Духовність особистості : методологія, теорія і практика [збірка наукових праць.]. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. Вип. 3 (16). С. 146–152.

38. Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2005. 319 с.

39. Народ скаже – як зав'яже : Українські народні прислів'я, приказки, загадки / [вступ. ст. Н. Шумами]. Київ, 1971. 230 с.

40. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. Київ, 2002. 16 с.

41. Плахтій В. І. Формування основ моральної свідомості молодших школярів засобами дитячої літератури 13.00.07. дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2003.

42. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навчальний посібник для студентів ВНЗ. Київ : Академвидав, 2004. 456 с.

43. Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми / вступ. ст. М. М. Пазяка. Київ : Наук. думка, 1991. 440 с.

44. Прислів'я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру / вступ. ст. М. М. Пазяка. Київ : Наук. думка, 1990. 528 с.

45. Програма та методичні рекомендації морально-етичного виховання дітей дошкільного віку / Л. В. Артемова, А. М. Богуш, В. К. Котирло, Н. В. Кудикіна та ін.]. Київ : «Радянська школа», 1981.

46. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання. Київ : Либідь, 1997.
47. Салко В. В. Формування морально-етичної культури молодших школярів у художньо-творчій дозвіллевій діяльності : дис. ... канд. пед. наук. 13.00.07. Київ, 2000.
48. Св. Григор. Карпенчук. Теорія і методика виховання. Київ : Вища школа, 1997. 304 с.
49. Семенов О. Український фольклор : навч. посіб. Глухів : РВВ ГДПУ, 2004. 254 с.
50. Скарбниця народної мудрості / упор. Т. М. Панасенко. Харків : Фоліо, 2004. 286 с.
51. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ : Радянська школа, 1997. 291 с.
52. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Київ : Радянська школа, 1970. 286 с.
53. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей // Шлях освіти. 2002. №4. С.45–47.
54. Таллер Л. А. Здравствуй книга. Минск : Народная освіта, 1987. 112 с.
55. Трифонова О. С. До проблеми використання усної народної творчості у моральному вихованні дітей // Виховання і культура. Одеса, 2007. № 1-2. С. 221–224.
56. Українська дитяча літератури : хрестоматія / упоряд. : В. П. Вовк, В. С. Савченко. Київ : Вища школа, 1976.
57. Український фольклор : хрестоматія / упоряд. : О. Ю. Бріцина, Г. В. Довженко, Н. С. Шумада. Київ : Освіта, 1997.
58. Українські приказки, прислів'я і таке інше : збірники О. В. Марковича та інших; уклад М. Номис / [вступ. сл. М. М. Пазяка]. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
59. Українські прислів'я та приказки. Київ : Радянська школа, 1984. 290 с.

60. Усі заняття в дошкільному навчальному закладі / уклад. Н. Ф. Юрченко; іл. О. А. Семякіна. Харків : Вид. група «Основа», 2008. 509 с. (Серія «Дошкільний навчальний заклад. Вихователю»).

61. Ушинский К. Д. Избранные педагогические произведения. Москва : Просвещение, 1968. 557 с.

62. Фасолько Т. Відповідальність – основа моральності // Дошкільне виховання. 1998. № 9. С. 9–11.

63. Фесюкова Л. Б. Сказка – для светлого ума закваска : методические рекомендации для педагогической и психокоррекционной работы. Москва : Педагогическое Общество России, 2001. 128 с.

64. Фесюкова Л. Б. Учусь керувати собою. Комплексні заняття й ігри для дітей 4-7 років. Харків : ПП. «АН ГРО ПЛЮС», 2008. 208 с.

65. Чайка В. М. Українська етнопедагогіка : навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. Миколаїв; Тернопіль : ТНПУ, 2007. 222 с.

66. Червінська І. Використання досягнень української етнопедагогіки у моральному вихованні дітей // Українська етнопедагогіка у контексті розвитку сучасних теорій виховання та навчання / за ред. проф. Н. Лисенко. Івано-Франківськ, 2005. С. 128–134.

67. Щербань П. М. Національне виховання в сім'ї. Київ : ПП «Борівітер», 2000. 260 с.

68. Юрій М. Ф. Етика : підручник. Київ : Дакор, 2006. 320 с.